

siromaštvom. Posebno su pogođeni radnici/ce migranti i ljudi različitog etničkog podrijetla koji obavljaju niskokvalificirane, marginalne i obično privremene poslove. Desio se i preokret u rodnoj ravnoteži radne snage gdje žene sve više obavljaju plaćene poslove, pogotovo u ruralnom turizmu. Ovo poglavlje Woods završava prikazom alternativnih životnih stilova na ruralnim područjima: *new age* putnici, separatističke lezbijske zajednice i militantni pokreti u ruralnim dijelovima SAD-a.

U petom dijelu autor donosi zaključke proizašle iz pregleda procesa, odjeka i iskustava ruralnog restrukturiranja te ponovno promišlja o konceptu ruralnoga. Seoske sredine su heterogeni entiteti koji se mogu razlikovati prema okolišu, gustoći naseljenosti, ekonomskoj strukturi, blizini metropolitanskom središtu i mnogim drugim čimbenicima zbog čega su različita poimanja ruralnosti. Stoga se ne može ponuditi jedinstvena, sveobuhvatna definicija ruralnoga. Ono što se može sa sigurnošću utvrditi je da je ekonomsko i društveno restrukturiranje povećalo razlike među ruralnim sredinama, a smanjilo među urbanim i ruralnim sredinama. Iako se u ovoj knjizi analizirao pristup ruralnom kao društvenom konstrukt, odnedavno istraživači ruralnoga pokušavaju shvatiti načine izvođenja i stvaranja ruralnosti. Načini izvođenja istražuju kako je ruralnost ukorijenjena u društvenim procesima promatrajući aktivnosti kao izvedbe ruralnosti poput tradicionalnih ruralnih sportova (lov, streljaštvo), sajмова, priredbi i drugih. Stvaranje ruralnosti dotiče se sela kao hibridnog prostora u kojem međusobno djeluju društveni i prirodni entiteti. S ciljem stjecanja šireg uvida u ruralno potiče se proučavanje međusobne povezanosti prirode i ruralnosti,

grada i sela i ruralnih iskustava u razvijenim i zemljama u razvoju.

Kroz čitavu knjigu Woods potkrepljuje procese, ideje i pristupe istraživanju ruralnog prostora primjerima iz Sjeverne Amerike, Europe, Australije, Novog Zelanda i Japana. Ovaj koncizno strukturiran udžbenik pruža izvrstan uvod u najvažnije ekonomske, demografske, društvene i ekološke promjene s kojima se susrelo i još uvijek se susreće suvremeno ruralno područje razvijenog svijeta. Važno je naglasiti da je izvorni tekst nastao 2005. godine, ali se navedene konstatacije svakako mogu primijeniti kao polazište u istraživanjima ruralnih prostora.

Ema Baši

Ksenija Klasnić, Suzana Kunac i Petra Rodik
UKLJUČIVANJE ROMA U HRVATSKO DRUŠTVO. Žene, mladi i djeca
Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske, Zagreb, 2020., 221 str.

Knjiga *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: žene, mladi i djeca* objavljena je 2020. godine u izdanju Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske kao nastavak projekta *Prikupljanje i praćenje baznih podataka za učinkovitu provedbu Nacionalne strategije za uključivanje Roma* provedenog tijekom 2017. i 2018. godine. Naime, nakon uspješne provedbe Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade Republike Hrvatske osigurao je nastavak projekta i izradu dodatnih publikacija u okviru projekta *Ispunjavanje preduvjeta*

za učinkovitu provedbu politika usmjerenih na nacionalne manjine – FAZA I. Izradu pet dodatnih publikacija proveo je Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu pod vodstvom dr. sc. Nenada Karajića te su osim prikazane publikacije tijekom 2020. godine objavljene: Potočnik, Maslić Seršić i Karajić – *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: identitet, socijalna distanca i iskustvo diskriminacije*; Potočnik, Maslić Seršić i Karajić – *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: obrazovanje i zapošljavanje*; Milas i Klarić – *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: zdravstvena zaštita i socijalna skrb* te Lucić, Vukić i Marčetić – *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: prostorno uređenje, stanovanje i zaštita okoliša*.

Svrha ovih studija je dobiti nova i sveobuhvatnija saznanja potrebna za pripremu nove nacionalne strategije za uključenje pripadnika romske nacionalne manjine u hrvatsko društvo pri čemu svaka od njih stavlja naglasak na specifično područje. S obzirom na svrhu, glavni cilj ove studije je identificirati, zatim utvrditi složene veze između individualnih pokazatelja društvenog statusa tri ciljane skupine te posljednje, njihovo objedinjenje u jedinstveni okvir preporuka za unapređenje društvenog položaja Romkinja, djece i mladih Roma u odnosu na većinsku populaciju i druge manjine, a zatim njihovu bolju integraciju u hrvatsko društvo. U skladu s tim, interpretacije nalaza uključuju komparativni pristup, prikazuju regionalne razlike među pripadnicima romske nacionalne manjine u Hrvatskoj, zatim razlike između pripadnika romske nacionalne manjine i većinskog stanovništva i posljednje, gdje je to moguće, komparativni prikaz podataka o Romima u Hrvatskoj s podacima o Romima iz drugih zemalja Europske

unije. Podaci su prikupljeni primjenom tzv. mješovite metodologije, uključujući tri glavne istraživačke dionice: mapiranje romskih zajednica u Republici Hrvatskoj, intervju i fokus grupa s predstavnicima romske nacionalne manjine te anketiranje romskog stanovništva na reprezentativnom uzorku romskih kućanstava.

Sama knjiga se sastoji od osam poglavlja (uključujući uvod i popis literature) pri čemu svako poglavlje uključuje kratki teorijski okvir, pregled prikupljenih podataka te interpretaciju istih. Spomenuti teorijski okviri su relativno kratki, ali jasno napisani, referiraju se na recentnu literaturu te čitatelju pružaju koncizan pregled problematike. Na samom početku, uvod donosi opis javnopolitičkog okvira za ostvarenje prava romske nacionalne manjine uz pregled razvoja *policy* okvira u Hrvatskoj i ključne dimenzije Nacionalne strategije za sve tri marginalizirane skupine. Autorice pritom jasno ističu neusklađenosti unutar javnopolitičkog okvira te naglašavaju potrebu za dodatnom razradom prioriteta. Naredno poglavlje daje pregled sociodemografskog profila Romkinja, mladih i djece prema ključnim indikatorima društvenog i ekonomskog konteksta za ove tri skupine. Obrađene teme uključuju individualne karakteristike, obilježja kućanstva i obilježja romskih naselja pri čemu podaci prikazani u ovom poglavlju služe kao kontekst unutar kojeg se u sljedećim poglavljima analiziraju glavne teme ovog istraživanja. Jedna od specifičnosti romske populacije zasigurno je dob, pri čemu je prosječna dob Roma i Romkinja 22 godine (jednaka za žene i muškarce) dok je srednja vrijednost u općoj populaciji, odnosno medijan dobi i za žene i za muškarce 18 godina. Analiza radnog statusa

pokazuje kako se muškarci većinom izjašnjavaju kao nezaposleni, a žene kao domaćice. Posljedično je stopa nezaposlenosti kod Romkinja veća, kao i generalno stopa nezaposlenosti među Romima i Romkinjama koja je višestruko su veća u odnosu na opću populaciju. Nadalje, svi indikatori siromaštva i materijalne deprivacije ukazuju na veoma loš ekonomski položaj većine romskih kućanstava. Većina kućanstava ima ukupna mjesečna primanja manja od 3.000 kuna, dok je njih više od 90% u riziku od siromaštva. Osim toga, oko četvrtine romskih obitelji živi u kućama koje su u lošem stanju ili ruševne. Romska kućanstva su prema broju članova, a posebice prema broju djece znatno veća od kućanstava opće populacije, međutim stambeni kapaciteti su znatno lošiji, bilo da se radi o prenapučenosti, neadekvatnoj opremljenosti ili maloj veličini životnog prostora. Četvrto poglavlje donosi prikaz društvenog položaja Romkinja u Hrvatskoj, pri čemu su obrazovanje i uključenost u gospodarski život označene kao dvije glavne dimenzije društvenog statusa. Ovo poglavlje također daje prikaz teme reproduktivnog i seksualnog zdravlja, prava Romkinja i obiteljskog nasilja. Romkinje su prema svim istraženim dimenzijama u ovoj studiji (navedene u prethodnom paragrafu) društveno, ekonomski i socijalno marginalizirana skupina. Svi postojeći podaci govore o vrlo izraženim rodnim socioekonomskim nejednakostima u romskim zajednicama. Jedan od prvih zaključaka studije koji govori o velikoj diskrepanciji između Romkinja i većinske populacije je upravo podatak o nepismenosti. Autorice ističu kako je rano odustajanje od osnovne škole jedan od ključnih razloga nepismenosti pripadnica romske nacionalne manjine.

Općenito, oko trećine Romkinja navodi da je odustalo od osnovne škole, pri čemu kao razlog odustajanja starije Romkinje navode loše financijske okolnosti, dok mlađe Romkinje kao razlog navode loše obrazovne rezultate, zatim sklapanje braka i posljednje, majčinstvo, odnosno postajanje roditeljem. Više od polovice Romkinja navodi kako ih je rođenje prvog djeteta u periodu maloljetnosti spriječilo da završe svoje obrazovanje. Taj problem je višeslojan i kompleksan, ne samo zbog toga što zadire u tradiciju i običaje Roma koji se često nalaze u suprotnosti i konfliktnoj relaciji s pravima djece i ženskim pravima, već zato što je povezan sa siromaštvom romskih zajednica. Izostanak obrazovanja posljedično daje izrazito male šanse kod pokušaja uključivanja u tržište rada, ali i u druge sfere društvenog života. U prilog ovoj tezi idu i podaci kako manje od desetine ukupne populacije Romkinja obavlja neki oblik plaćenog rada, a njih nešto više od trećine su domaćice. Iako dosadašnje analize (pa i analiza ove studije) pokazuje kako kod pitanja reproduktivnog i seksualnog zdravlja Romkinja postoji jako puno izazova, vidljivi su neki pozitivni pomaci, poput češćih ginekoloških pregleda među mlađim ženama i obavljanja Papa-testova. Kako je u ovoj studiji mjereno iskustvo žena za po tri psihička i fizički nasilna ponašanja, četiri ekonomska i jedno seksualno, ključni rezultati su da je najučestalije psihičko nasilje koje je od svojih trenutanih supruga ili partnera iskusilo nešto više od trećine žena. Društvena prihvatljivost nasilja u partnerskim vezama mjerena je neizravno putem prihvatljivosti razvoda u slučaju fizičkog nasilja od jednog partnera nad drugim. Iz tih podataka može se zaključiti da je za većinu romske populaci-

je fizičko nasilje, i to posebice muškaraca nad ženama, u partnerskom odnosu opće neprihvatljiva društvena norma.

Za potrebu analize društvenog položaja mladih Roma i Romkinja autorice su kao najprimjereniji sociološki pristup odabrale koncept socijalne isključenosti. Pri tome, socijalna isključenost Roma podrazumijeva situaciju gomilanja nepovoljnih životnih okolnosti koje se međusobno podupiru te preklapanje niskih primanja i loše tržišne pozicije s raznim nemonetarnim pokazateljima dobrobiti (vještine i znanja, pristup zdravstvenoj skrbi, obrazovanju, javnom transportu, državnim transferima i slično). Mladi Romi i Romkinje (dob između 14 i 29 godina) čine ukupno oko trećine romske populacije u Republici Hrvatskoj i zbog tog razloga je analiza društvenog položaja mladih kao specifične društvene skupine ključna za provedbu budućih mjera i aktivnosti vezanih za nove mjere i aktivnosti koje se odnose na društvenu integraciju pripadnika romske nacionalne manjine. Mladi Romi i Romkinje dijele nepovoljne životne okolnosti s ostatkom romske populacije i s njima žive većinom u koncentriranim romskim naseljima s brojnim infrastrukturnim i higijenskim problemima, dakle, u uvjetima teškog siromaštva i materijalne deprivacije, prenapučenim i neadekvatno opremljenim stambenim prostorima. Visoke stope nezaposlenosti, niska mjesečna primanja kućanstava u kojima žive, kao i oslanjanje obitelji na socijalnu pomoć, društvena je stvarnost mladih Roma i Romkinja i njihovih obitelji. Analiza specifičnosti društvenog položaja mladih orijentirana je na tri važna područja – obrazovanje, gospodarski život, te devijantna i delinkventna ponašanja. U području obrazovanja, za

mlade je pripadnike romske nacionalne manjine specifično rano napuštanje obrazovnog sustava i posljedično neuspjeh u stjecanju osnovnih vještina i znanja potrebnih za konkurentnost na tržištu rada i socijalnu integraciju. Iako se nepismenost među Romima s generacijama smanjuje, ono još uvijek predstavlja problem koji nije potpuno razriješen te je kao i u slučaju Romkinja za mlade Rome utvrđena visoka stopa odustajanja od školovanja. Iz svijeta rada potpuno je isključeno oko trećine mladih Roma i više od polovice mladih Romkinja. Oni koji rade većinom rade povremene, privremene ili sezonske poslove dok je stalno zaposlenje izrazito rijetko. Time mladi Romi i Romkinje lišeni socijalnih beneficija koje donosi stalno zaposlenje. Najčešće rade u jednostavnim zanimanjima, nešto u uslužnim i trgovačkim zanimanjima, kao i u poljoprivredi i šumarstvu. Devijantna i delinkventna ponašanja smatraju se negativnim posljedicama socijalne isključenosti, ali se mogu shvatiti i kao određena vrsta apela mladih za promjenom njihova marginaliziranog društvenog statusa. S obzirom na pretpostavku teorije društvenog učenja kako se agresivna i devijantna ponašanja uče primarno u ranoj obiteljskoj socijalizaciji, podatak da je svaka deseta mlada osoba bila žrtvom nasilja počinjenog od nekog člana obitelji govori u prilog tezi o socijalizaciji mladih u okruženju koje podupire agresivno i devijantno ponašanje. Ipak, prikupljeni podaci pokazuju vrlo male udjele djece i mladih u dobi od 10 do 18 godina koji se ponašaju delinkventno.

Djeca pripadnici romske nacionalne manjine već su u prethodnim istraživanjima identificirana kao jedna od ranjivih skupina djece. Sama analiza nepovoljne so-

cioekonomske situacije romske populacije kreće od pitanja siromaštva te se nastavlja kroz analizu zdravlja te na posljertku obrazovanja i integracije u školama, odnosno odnosa s vršnjacima. Istraživanje potvrđuje nalaze recentnih istraživanja i izvještaja koji pokazuju da su djeca pripadnici romske nacionalne manjine i dalje u iznimno ranjivom položaju. To se očituje u često izloženosti diskriminaciji, višestrukim oblicima društvenog isključivanja, te kršenju ljudskih i dječjih prava. Osim toga loši stambeni i infrastrukturni uvjeti odražavaju se na sigurnost i zdravlje djece. Ipak dobiveni podaci o zdravstvenom stanju djece Roma pokazuju i relativno pozitivne aspekte zdravlja djece, kako u pogledu procjene zdravstvenog stanja djece od strane njihovih roditelja, tako i u pogledu cijepljenja i sistematskih pregleda. Problemi s pristupom zdravstvenoj zaštiti, prema rezultatima ovog istraživanja, nisu izraženi što je nešto pozitivniji nalaz od onog u recentnom izvješću o pravima djece. Međutim, važno je dodati kako ipak i ovo istraživanje pokazuje da su u pojedinim romskim naseljima i dalje prisutni ozbiljni zdravstveni, higijenski i sigurnosni rizici za djecu pri čemu se ističu zagađenje zraka i problemi respiratornog sustava. U kontekstu obrazovanja djece Roma može se zaključiti kako je, unatoč pozitivnim pomacima kod predškolskog odgoja i obrazovanja, i dalje najizraženiji problem niskog obuhvata. Također, važno je istaknuti i problem dislociranosti stanovanja koji roditeljima predstavlja organizacijski problem.

Iako su postignuti veliki pomaci nabolje kada je u pitanju obuhvat i prolaznost osnovnoškolskog obrazovanja, utvrđen je i niz problema. Rezultati istraživanja

pokazuju kako sam porast obuhvata nije rezultirao ravnopravnom participacijom djece pripadnika romske nacionalne manjine. Naime, unatoč postojećim pravnim odredbama, i dalje postoji problem segregiranih razreda te oko petine romske djece ide u čiste „romske razrede“. Podaci osim toga potvrđuju problem jezične barijere koji se provlači tijekom cijelog osnovnoškolskog obrazovanja. Komunikacijske poteškoće često rezultiraju preusmjeravanjem učenika prema posebnim programima, što uzrokuje manjkavost kvalitete usvojenog znanja i otežan nastavak školovanja. Podrška roditelja i škole često nije adekvatna. Razlog tome se s jedne strane nalazi u tome što roditelji često nisu svjesni važnosti obrazovanja i što zbog siromaštva ne mogu priuštiti djeci adekvatne resurse potrebne za uspješno obavljanje obrazovnih obaveza, a pri tome zbog vlastitog niskog obrazovanja ne mogu djeci pomoći u učenju kod kuće. Kada je riječ o podršci škole, rezultati ukazuju kako se mnoge škole izuzetno trude u radu s djecom i roditeljima pripadnicima romske nacionalne manjine, no usprkos tome sudionici ovog istraživanja i dalje često navode problem diskriminacije, najčešće od strane nastavnika ili roditelja djece iz većinskog stanovništva. Iako su izvannastavne aktivnosti identificirane kao prostor koji nosi značajan integracijski potencijal, taj potencijal prati problem nestrukturiranosti provođenja slobodnog vremena. Dio djece romske populacije se uključuje u slobodne aktivnosti izvan škole (uglavnom one sportske), ali gotovo polovica sudionika koji su spominjali slobodno vrijeme djece navela je kako je ono u pravilu neorganizirano i da su djeca prepuštena sama sebi. Na gotovo polovici lokaliteta na kojima

žive Romi nema adekvatnih dječjih igrališta ili infrastruktura za slobodno vrijeme, što je posebno problem kada su u pitanju romska naselja na rubovima gradova ili sela te u dislociranim romskim naseljima. Zaključak donosi pregled preporuka za buduća djelovanja pri čemu autorice ističu kako promicanje i zaštita ljudskih prava Roma zahtjeva bolju koordinaciju prilikom donošenja budućih strategija i nacionalnih politika kako bi se rješavanju problema Roma pristupilo na sustavan i koherentan način i u skladu s utvrđenim empirijskim podacima, ratificiranim međunarodnim konvencijama i drugim normativnim aktima. Potrebna je koordinacija između nadležnih tijela kod donošenja strategije i politike kako bi se pokrila sva ključna područja prema institucionalnim nadležnostima i sektorskim temama. Prvenstveno u kontekstu kvalitetnijih obrazovnih ishoda nužno je povećati i raditi na roditeljskoj kompetenciji i vještinama te za obitelji s djecom u sustavu socijalne skrbi osigurati smislene i dostupne socijalne usluge, primjerice povećati fleksibilnost predškolskog sustava. Navedeni nalaz je potrebno naglasiti jer su specifične preporuke za djecu unutar ključnih *policy* dokumenata i istraživanja manjkave. Pokazalo se izrazito važno osmisliti aktivnosti kojima bi se podigla svijest o važnosti predškolskog obrazovanja i provodile kampanje poticanja upisivanja vrtića i predškola, posebice u područjima gdje dominira stav „da je dijete premlado“. Kako se predškola pokazala izrazito važnom za kasniju socijalizaciju djece u osnovnim školama, preporuka je da se u budućem periodu osigura predškola u trajanju od minimalno dvije godine, pritom pazeći da se izbjegne problem segregacije i stvaranja segregiranih

„romskih programa“. Jedan od istaknutijih problema je i maloljetničkih trudnoća pri čemu autorice sugeriraju kako je osim mjera i aktivnosti usmjerenih na pravosuđe potrebno integrirati preventivne i edukacijske komponente. Potrebno je napomenuti kako sve navedene mjere i aktivnosti zahtijevaju vertikalnu povezanost različitih razina. To znači da je potrebna intenzivna komunikacija između lokalne, regionalne, nacionalne i europske razine kako bi željeni koraci u implementaciji bili usmjereni na potrebe ciljanih skupina u okvirima tih razina što bi svakako trebao biti cilj u budućnosti. Zaključno, knjiga *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo žene, djeca i mladi* predstavlja vrijedan doprinos promišljanju problematike manjinskih prava i integracije, posebice romske nacionalne manjine. Svaka od tema izložena je iscrpno, kombinirajući kvalitativne i kvantitativne podatke uz lako razumljive prikaze što ovo istraživanje čini zanimljivim i korisnim ne samo stručnjacima nego i svim akterima koji nastoje djelovati u svrhu promicanja prava nacionalnih manjina.

Vedran Halamić

Tomislav Tomašević i sur.
NAŠE ŽELJEZNICE. Analiza upravljanja željezničkim uslugama u Hrvatskoj uz komparativni pregled zemalja EU
Institut za političku ekologiju, Zagreb, 2019., 347. str.

Publikacija *Naše željeznice* rezultat je trogodišnjeg istraživačkog procesa 18 aktivista i istraživača, a potpisuje ju čak 14 autora. Izdana je publikacija ujedno i na-